SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ

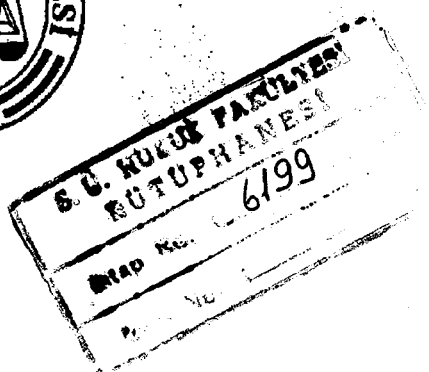

MİLENYUM ARMAĞANI

Cilt : 8	2000	Sayı : 1- 2

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ
MİLENYUM ARMAĞANI

Bu Sayıyı Baskıya Hazırlayanlar

Doç. Dr. Bahtiyar AKYILMAZ
Arş. Gör. Ali Şafak BALI
Arş. Gör. Cemil KAYA

Haberleşme Adresi

Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Alaaddin Keykubat Kampusu 42079 Kampus/KONYA
Tel: 0332 241 00 45 Fax: 0332 241 01 05
E-mail: vdogan@selcuk.edu.tr; fusan@selcuk.edu.tr

Akademik Hakem Heyeti

Prof. Dr. Zehra ODYAKMAZ	Doç. Dr. Şahin AKINCI
Prof. Dr. Rıza AYHAN	Doç. Dr. Enver BOZKURT
Prof. Dr. Eyüp G. İSBİR	Doç. Dr. Vahit DOĞAN
Prof. Dr. Kayıhan İÇEL	Doç. Dr. Haluk Hadi SÜMER
Prof. Dr. Cemal ŞANLI	Doç. Dr. Murat SEZGİNER
Prof. Dr. Mehmet ÜNAL	Doç. Dr. Ömer ULUKAPI
Doç. Dr. Gül AKYILMAZ	Doç. Dr. Cumhur ŞAHİN
Doç. Dr. Bahtiyar AKYILMAZ	Dr. İzzet ÖZGENÇ

© **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi**

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesinin yazılı izni olmaksızın çoğaltılamaz, dağıtılamaz, kayda alınamaz. Bu yayında yer alan makalelerde savunulan görüşler yazarlara aittir. Fakültenin görüşünü yansıtmaz.

İÇİNDEKİLER

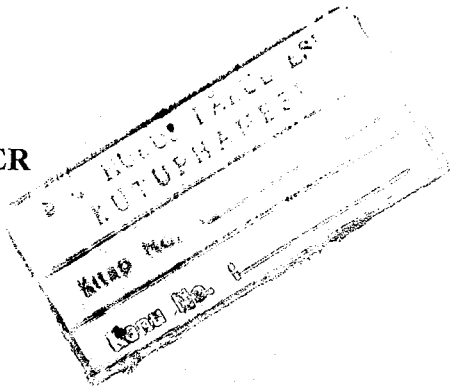

AKALELER

el Hukuk

. Dr. Ömer Ulukapı
lkordatonun Sonçları 9
e Results of Concordat)

. Doç. Dr. Ahmet Gökcen
gan ve Doku Nakli Üzerine Düşünceler 61
ews on Organ and Tissue Transplantation)

Gör. İbrahim Özbay
er Arasında Cebri İcra Yasağı 87
e Prohibition on Compolsary Execution Between Spouses)

Gör. Abdurrahman Savaş
enmenin Yokluğu 121
alitidity of Marriage)

nu Hukuku

Dr. Bahtiyar Akyilmaz
alli İdarelerde Özerklikliğe Yönelik Tehditler
Merkezileşme Eğilimleri 141
eads Towards the Autonomy on the Local Government and
Trends of Centralisation)

Dr. Yavuz Atar
yasa Mahkemesinde İptal Davası Açılması Usulü 161
olication Procedure for Annulment Action to the Constitutional Court)

Dr. Enver Bozkurt
raşan Akarsuların Kirliliği ve Sorumluluk 171
ution of International Watercourses and Responsibility)

Von Izzet Özgenç
Die Stellung Der "Minderheiten" İm Türkischen Recht Unter Besonderer Berücksichtigung Der Problematik Der Multikulturalität 193

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gökcen
Hürriyeti Bağlayıcı Cezanın Amacı ve İnfazı Sistemleri 205
(The Aim of the Inprisonment Sentences and Systems of Execution)

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Dülger
Irza Geçme Suçunun Fail ve Mağdur Açısından Değerlendirilmesi 217
(Interpretation of the Rape from the Perspectives of Perpetrator and Injured Party)

Yrd. Doç. Dr. Halil Kalabalık
Metropoliten Alan Yönetim Modelleri İçerisinde Türkiye Metropoliten Yönetimlerinin Yeri Ve Yasal Çerçevesi 237
(Metropolitan Government in Turkey and its Legal Limits Regarding to Models of Metropolitan Governing)

Dr. Mustafa Avcı
Sigortanın Osmanlı Hukukuna Girişi 267
(The Entrance of Insurance to Ottoman Legal System)

Dr. F. Nurhayat Şahin
Kamu Yönetimi Açısından 54.–57. Hükümet Programları ve Siyasi Parti Programlarının Karşılaştırılması 291
(A Comparison of the Programs of 54th and 57th Government and the Party Programs with Regard to Public Administration)

Dr. İbrahim Kaya
The Stockholm Commitments: Progressive Development Of International Environmental Law 301

Dr. Berrin Bozdoğan Akbulut
Kaçırma ve Alıkoyma Suçları 313
(The Crimes of Abduction and Detaining)

Ali Şafak Balı
A Pluralist Theory Of Justice: Walzer's Spheres Of Justice 353

Arş. Gör. Cemil Kaya
Mahkumiyet Kararının Tecil Edilmesinin Belediye Başkanı Seçilme Yeterliğine Etkisi 379
(Suspended Sentenses and Their Effects on the Eligibility for Majorship)

. Gör. S. Burak Açdoyuran
re Hukukunda Yetki ve İmza Devri **391**
legation of Power in Administrative Law)

. Gör. Vahdettin Aydın - Arş. Gör. Yüksel Metin
rti İçi Demokrasi **403**
ıer-Party Democracy)

. Gör. Yılmaz Yurtseven
ım Hukuku ve Klasik Dönem Osmanlı Uygulamasında
mmîlerin Hukuki Statüsü **439**
Legal Status of Zimmis in the Application of
mic and Classic Age Ottoman Law)

. Gör. Nuran Ay
manlı Devletine Liberalizmin Etkileri **463**
ects of Liberalism on Ottoman Empire)

onomi - Maliye

M. Okan Taşar
törel Yapıya İlişkin Plan Hedefleri ve Rant Kollama **505**
nning Targets About Sectoral Structure and Rent Seeking)

M. Okan Taşar
im Ekonomisi ve Kamu Harcamaları **515**
ections and Public Expenditures)

Z ÖZETLERİ

ktora Tezleri

nu Hukuku

Reyhan Sunay
upa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında
le Hürriyetinin Korunması **527**
otection of Freedom of Expression in the European Convention
Turkish Constitution)

Berrin Bozdoğan Akbulut
şim Suçları **545**
mputer Crimes)

Yüksek Lisans Tezleri

Özel Hukuk

Arş. Gör. B. Banu Sarıhan
Müşterek Mülkiyetin Sona Ermesi 557
(The Dissolution of the Joint Ownership)

Arş. Gör. Abdurrahman Savaş
Roma ve Türk Hukukunda Vekalet Sözleşmesi 583
The Act of Proxy in Roman and Turkish Law)

Kamu Hukuku

Dr. Reyhan Sunay
Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri ve 1982 Anayasası 615
(The Requirements of Democratic Society Order and
the Constitution of 1982)

Dr. Berrin Bozdoğan Akbulut
Rüşvet Suçları 633
(Bribery)

Arş. Gör. Hasan Mor
Die Technologietransferproblematik In Den Internationalen Beziehungen..... *653*

Arş. Gör. M. Onursal Cin
Kolluğun Zor Kullanma Yetkisi 665
(Enforcement Authority of the Police)

KARAR İNCELEMELERİ

Yrd. Doç. Dr. M. Fatih Uşan
Kıdem Tazminati Hesaplamasında Ölen İşçinin Değişik Kamu Kuruluşlarında Geçen Hizmetleri Birleştirilebilir mi? 689
(Are the Service Periods Elapsed in Different Public Organisations
of an Ex-Employee to be Combined in the Calculation of His Severance Pay?)

Dr. Berrin Bozdoğan Akbulut
Hırsızlık - Bilgisayar Aracılığıyla Hukuka Aykırı Yarar Sağlamak 699
(Teft - Getting Unlawful Benefits Through Computing)

İSLAM HUKUKU VE KLASİK DÖNEM OSMANLI UYGULAMASINDA ZİMMÎLERİN HUKUKİ STATÜSÜ

Arş. Gör. Yılmaz YURTSEVEN*

GİRİŞ

İslam tarihi boyunca gayrimüslimlerin müslümanlarla ilişkileri, İslam hukukçularını oldukça fazla ilgilendiren bir konu olmuştur. Gerek asli kaynaklarda gerek mezhep içtihatlarında gayrimüslimlerin müslümanlarla ilişkilerinin sınırları, İslam topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin hukuki statüsünün ne olacağı meseleleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. İslam devletinde gayrimüslimlere bazen İslam hukuku, bazen de kendi hukukları uygulanmıştır. Özellikle Klasik Dönem Osmanlı uygulamasında Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslimler (zimmîler), baskılardan uzak, din, inanç ve geleneklerini rahatça yaşama imkanı bulmuşlar, bu durum günümüze kadar kendi benliklerini koruyabilmeleri sonucunu doğurmuştur.

Her zimmînin mensubu olduğu dine göre tâbi olduğu hukuk kuralları belli olup, tamamen ayrı incelemelere konu olacak kapsamdadır. Bu çalışmada konuyu sadece İslam hukuku ve klasik dönem Osmanlı uygulaması açısından ele alacak, zimmîlerin hukuki statülerini ortaya koymaya çalışacağız.

I. ZİMMÎLİK VE ZİMMET AKDİ

A. GENEL OLARAK ZİMMÎ KAVRAMI

1. Zimmîlik, Zimmet Kavramları ve Zimmet Müessesesinin Hukuki Dayanakları

İslam hukukuna göre dünyadaki insanlar müslümanlar ve müslüman olmayanlar (gayrimüslimler) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Darü'l İslam[1]' da

---

* S.Ü. Hukuk Fakültesi, Türk Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

1 İslam Ülkesi (Darü'İslam), İslami hükümlerin açıkça yürütüldüğü veya içinde oturanların çoğu yahut tamamı müslüman olan ülkelerdir .CİN Halil-AKGÜNDÜZ Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, c. I, Konya 1995, s. 154; Şafiilere göre Darü'l-İslam üç kısımdır: 1) Müslümanları meskun bulundukları yerler. 2) Müslümanların fethedip, gayrimüslim ahalisini cizye karşılığında iskan ettirdikleri yerler. Bu yerlerin mülkiyetinin İslam devletine veya barış ile İslam devletine bırakılmış olması farketmez. 3) Başlangıçta müslümanların meskun bulundukları, daha sonra gayrimüslimlerin istila ederek egemenlikleri altına geçen yerler. BİLMEN Ömer Nasuhi, Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c. III, İstanbul, (tarihsiz) s. 371; Bir ülkenin Darü'l İslam kabul edilmesinde temel ölçü, yönetim ve icraatın İslami olması, yani ülkenin İslam esaslarına göre yönetilip, İslam hukukunun uygulanmasıdır. Demografik açıdan orada yaşayanların tamamının veya çoğunun müslüman olması şart değildir. ZEYDAN Abdülkerim, Ahkamu'-Zimmiyyin ve'l- Müste'menin fi Dari'l-İslam, Beyrut 1988, s. 17'den naklen, YAMAN Ahmet, İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler, Ankara 1998, s. 98.

yaşayan tüm müslümanlar dil, ırk ayrımı yapılmaksızın İslam ümmetinin üyesi sayılarak bir bütün oluşturmaktadırlar. Müslümanlar, İslam topraklarında İslam hukukuna tümüyle uymak zorunda olup, hak ve borçlar açısından birbirlerine eşittirler.

Müslüman olmayanlar ise dinlerine ve müslümanlarla olan politik ilişkilerine göre iki açıdan tasnife tabi tutulabilirler. İlk tasnife göre gayrimüslimler, Ehl-i Kitab ve müşrikler (putperestler) olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bir semavi kitaba inanan (Tevrat, Zebur, İncil) tüm gayrimüslimler için Ehl-i Kitab ifadesi kullanılır. Uygulamada Zerdüşt'ü peygamber kabul eden mecusileri de ehl-i kitab gibi işleme tabi tutan imamlar vardır. Putperestler ise İslam ile ölüm arasında seçme zorunluluğu olan, yani kendi dininde kalma özgürlüğüne sahip olmayan kimselerdir[2].

Müslümanlarla olan hukuki ve siyasi ilişkilerine göre ise gayrimüslimler üç grupta toplanır: Harbîler, müste'menler ve zimmîler. Harbiler, Darü'l Harb'de[3] oturan ve İslam korumasından yararlanamayan kimselerdir[4]. Müste'menler, aslında İslam ülkesi vatandaşı olmayıp, geçici bir süre için izin ve pasaport ile İslam ülkesine giren ve İslam topraklarında oturma iznine sahip olan harbilerdir[5]. Bir ülke İslam devleti egemenliğine geçtiği zaman, İslam egemenliği altına girerek, İslam topraklarında sürekli olarak yaşama hakkını elde eden ehl-i kitab gayrimüslimlere ise "zimmî" adı verilir. Putperestlerin zimmî olma hakları olmayıp, zimmî statüsüne girebilmek ancak ehl-i kitaplar için söz konusudur[6].

Zimmî, Arapça zimme kelimesinden gelmekte olup, sözlük anlamı itibariyle, and, güvenlik, ahd, aman, zaman, hak gibi anlamlar taşımaktadır[7]. Bir harbinin veya harbi bir toplumun, İslam ülkesinde, güvenlik içinde devamlı oturma ve bazı istisnalar dışında vatandaşlık haklarından faydalanma sonucu doğuran

---

2 BOZKURT Gülnihal, "İslam Hukukunda Zimmîlerin Hukuki Statüleri", D.E.Ü.H.F.D., Kudret Ayiter Armağanı, c. III., sy. 1-4, Ankara 1987, s. 117.

3 Darü'l Harb, düşman toprakları olup, İslam ülkesi olmayan ülkelere denir. CİN-AKGÜNDÜZ, s. 154; ÜÇOK Coşkun-MUMCU Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 1981, s. 63; Darü'l Harb, henüz müslümanların hakimiyetine geçmemiş olan, fetih yoluyla İslam ülkesi haline getirilinceye kadar müslümanlar için cihad konusu teşkil eden yer demektir. M.E.B. İslam Ansiklopedisi, c. III, s. 492; İslam'ın siyasi hakimiyetinin sınırları dışında kalan idare ve hukuk nizamının İslami olmadığı her ülkedir. Bunda da temel ölçü, İslam hükümlerinin tatbik edilmemesidir. ÖZEL Ahmet, İslam Hukukunda Ülke Kavramı, İstanbul 1984, s. 78.

4 BOZKURT, s. 117.

5 CİN-AKGÜNDÜZ, s. 155; AYDIN Mehmet Akif, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul 1996, s. 168; BOZKURT Gülnihal, "İslam Hukukunda Müste'menler", Fadıl H. Sur Anısına Armağan, Ankara 1983, s. 361-379.

6 BOZKURT, Zimmîler, s. 117.

7 KARAMAN Hayrettin, Mukayeseli İslam Hukuku, c. III, İstanbul 1991, s. 234; BİLMEN, s. 422.

sözleşmeye zimmet adı verilmiştir[8]. Zimmi, İslam devleti ile bu sözleşmeyi yapan gayrimüslimler için kullanılan bir deyim olup, gayrimüslim kadına ise zimmiye denir[9].

Bir harbinin zimmî olması ancak zimmet anlaşması ile mümkün olmakla birlikte, bunun tek istisnası, bir harbi kadının müste'men olarak girdiği İslam topraklarında, İslam ülkesi vatandaşı olan bir zimmî ile evlenmesidir. Bu yolla kadın, ayrı bir zimmet sözleşmesine gerek olmaksızın, kocasının statüsünü takip ederek zimmî olur, ancak aynı durum bir harbi erkek için geçerli değildir[10].

Zimmet müessesesi, Kur'an ve sünnet hükümlerine ve ilk halifeler tarafından yapılan zimmet anlaşmalarına dayanılarak gelişmiştir. Kur'an'da Mümtehine suresinin 8. Ayetinde "Allah sizinle din hususunda savaşmayan ve sizi yurtlarından çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve adaletle davranmanızı yasaklamaz; Allah adil olanları sever"[11] denerek onlara iyi muamele edilmesi öğütlenir.

Aynı şekilde Hz. Peygamber'in de zimmîlerle ilgili hadisleri vardır. Hz. Peygamber, "Kim zimmîlere zalim ve katı davranırsa, haklarını kısar ya da taşıyabileceğinden fazla yüklenirse, onun malına el koyarsa, kıyamet gününde ondan davacı olacağım" buyurmuştur[12]

2. Zimmet Anlaşmalarının Tarihi Gelişimi

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra 52 maddeden oluşan bir metin hazırlamış ve bu metinde İslam toplumu içerisinde zimmîlerin hukuki durumunu da açıkça belirtmiştir. Bu metnin birinci maddesinde "Bu yazı peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve müslümanlar ve bunlara tabi olanlar ile yine onlara sonradan katılmış olanlar ve onlarla birlikte cihad edenler için olmak üzere tanzim edilmiştir" denmektedir. 25. Maddede "Benü Avf Yahudileri mü'minlerle birlikte bir ümmet teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dini kendilerinedir". Yine 16. maddede de "Yahudilerle bize tabi olanlar zulme uğramaksızın ve onlara muarız olanlarla yardımlaşmaksızın, yardım ve dayanışmamıza hak kazanacaklardır" denmektedir[13].

KARAMAN, s. 234; BOZKURT, Zimmîler, s. 117.

BOZKURT, Zimmîler, s. 117.

BOZKURT, Zimmîler, s. 117.

DAK Bekir, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlatımı, İstanbul 1989, s. 548.

BOZKURT, Zimmîler, s. 118.

AMİDULLAH Muhammed, İslamın Hukuk İlmine Yardımları, İstanbul 1962, s. 82.

Belgede ifade olunan hükümlerden de anlaşılabileceği gibi, zimmîler müslümanların koruması altında güvence içinde yaşayabilme garantisi almaktadırlar.

Medine metnini çeşitli hıristiyan kabilelerle yapılan diğer anlaşmalar takip etmiştir. Hz. Peygamber, Akabe hıristiyanlarının lideri olan Yohanna'ya yazmış olduğu mektupta, "İslamiyeti kabul et veya cizye öde. Allah ve peygamberine itaat edersen her türlü Arap ve yabancı saldırısından uzak kalacaksın. Reddedersen seninle mutlaka savaşacağım ve erkekleri kılıçtan geçirip, kadın ve çocukları esir alacağım..." diyerek Yohanna'yı zimmet anlaşması yapmaya davet etmiştir. Sonuçta Hz. Peygamber ve Yohanna arasındaki görüşmeler bir anlaşma ile sonuçlanır: "Bu, Allah ve Muhammed tarafından Yohanna halkına verilen bir garantidir. Ayrıca tüm yolcularına ve onlarla birlikte seyahat eden herkese verilen bir güvencedir. Onların yolculuklarını herhangi bir şekilde engellemek yasadışı olacaktır"[14].

Hz. Peygamber'in sağlığında imzaladığı en son anlaşma Necran'da yahudilerle ve hıristiyanlarla yaptığı zimmet anlaşmasıdır. Çok ünlü olan bu anlaşma ile Medine metninden farklı olarak zimmîlere vergi konmuştur[15].

Hz. Peygamber devrinden sonra özellikle ilk dört halife döneminde, Hz. Peygamber'in yapmış olduğu zimmet anlaşmaları yenilenmiştir. Böylece Hz. Peygamber'in sağlığında yapmış olduğu anlaşmalar, sonradan yapılan anlaşmalara örnek teşkil etmiştir. Daha sonra gelen halifeler çeşitli anlaşmalar yapmışlar, temelde anlaşmalara sadık kalmakla birlikte, zimmîlere bazen daha az bazen daha geniş yetkiler tanımışlardır[16].

Gayrimüslimlerle yapılan zimmet akdinin temel amacı, onların İslam ülkesinde hayatlarını güvenlik içinde sürdürmeleri, barışın sağlanması ve müslümanların arasında yaşarken İslam'ı tanıyıp, kendi istekleriyle müslüman olmalarını sağlamaktır. Ayrıca zimmet anlaşmasıyla can, mal, ırz ve namusları güvence altına gireceğinden, akdin yapılmasından sonra, bunları mübah kabul ederek el uzatmak caiz olmayacaktır. Bunlarla birlikte, onların İslam devletine ödeyecekleri vergi (cizye), zimmet anlaşması yapmaya iten diğer bir sebeptir. Zira cizye, ödemeye gücü yetenlerden, güçleri yettiği oranda alınan bir vergi o-

---

14 BOZKURT, Zimmîler, s. 119; Hukuki mana ve mahiyeti ile ilk zimmet akdi Mekke fethinden sonra başlamıştır. Bundan önce Resululah'ın gayrimüslimlerle yaptığı anlaşmalar geçici, belli bir müddet nihayetinde hükmü sona erecek olan anlaşmalardır. "Kitab ehlinden olup da Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah ve Resulü'nün haram kıldığını haram bilmeyen ve hak dini yaşamayanlara karşı, baş eğerek cizye verinceye kadar savaşın...". (et-Tevbe: 9/29) mealindeki ayetin Mekke fethinden sonra nazil olmuş bulunması da yukarıdaki hükmü kuvvetlendirmektedir. KARAMAN, s. 234.

15 KHADDURİ M., War and Peace in the Law of İslam, Baltimore 1955, s. 206'dan naklen, BOZKURT,Zimmîler, s. 119.

16 BOZKURT, Zimmîler, s. 120.

içerir. Bu teklifi kabul etmezlerse savaşmak[22] zorunda kalırlar. Savaşırlarsa, savaş sonucunda köle olarak alınabilirler ve malları ganimet olarak dağıtılır. Ehl-i kitab olmayan gayrimüslimlere ise zimmet çağrısında bulunulmayacaktır. Çünkü müşrikler ya İslam'ı kabul etmek ya da savaşmak zorundadırlar. Şu halde kendisi ile zimmet anlaşması yapılacak olan gayrimüslimin ehl-i kitab olması temel şarttır[23].

Kimlerin ehl-i kitab olduğu Kur'an'da çeşitli ayetlerde belirtilmiştir. Bakara suresinin 62, Maide suresinin 69. ayetlerinde yahudi, hıristiyan ve sabiiler müslümanlarla birlikte sayılmışlar, onlardan Allah ve ahiret gününe iman edip iyi işler yapanlara korku olmadığı ifade edilmiştir. Yahudiler Tevrat'a, hıristiyanlar Tevrat ve İncil'e yani semavi kitaplara inanırlar ve ehl-i kitap olmaları nedeniyle zimmîlik kavramında ilk akla gelen gayrimüslimlerdir. Ayetlerde bahsi geçen sabiiler ise bir dinden diğer dine dönen kişilerdir[24].

Zamanla mecûsîler, budistler ve hindûlara da zimmî olma hakkı verilirken, Pers zerdüştleri ve Kuzey Afrika Berberileri bu koruma dışında bırakılmışlardır[25].

Zimmet akdi mürtedlerle (dinden dönenler) yapılmaz. Çünkü mürted, görünüş itibariyle İslamiyetin güzelliklerini ve faziletlerini bildikten sonra İslam'dan dönmüş kimsedir. Ayrıca tevbe etmediği takdirde mürtedin hükmü öldürülmektir[26]. Artık kendileriyle zimmet akdi yapmak faydasız olacaktır, çünkü onların İslamiyet'i kabul etmelerine vesile olamaz. Diğer gayrimüslimlerle İslam'ı tanımaları amacıyla zimmet akdi yapılabilirken, İslam'ı tanımasına rağmen dinden çıkan mürted için böyle bir amaç kalmaz. Tekrar İslam'a dönmediği takdirde ölüm cezası verilecektir. Bu ceza bir anlamda vatana ihanet suçunun cezasıdır. Artık mürtedle zimmet akdi yapılıp, kendisine yeniden can güvenliği tanınamaz[27].

---

22 "Kendilerine kitap verilenlerden, Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Resulünün haram kıldığını haram saymayanlar ve hak dini kabul etmeyenlerle, boyun büküp cizye verinceye kadar savaşın". (Tevbe 9/29), SADAK, s. 190.

23 BOZKURT, Zimmîler, s. 121; ZUHAYLİ, s. 203; KARAMAN, s. 236.

24 BİLMEN, s. 425.

25 BOZKURT, Zimmîler, s. 121.

26 İslam hukukçularının büyük çoğunluğu bu suçun (dinden dönmenin) bir had suçu olduğunu ve karşılığında ölüm cezasının uygulanacağını söylemektedir. Bu görüşlerine delil olarak da Hz. Peygamber'in "Kim dinini değiştirirse öldürün" hadisini gösterirler. AYDIN, s. 215; AKŞİT M. Cevat, İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları, (basım yeri ve tarihi yok) s. 54.

27 BİLMEN, s. 423; ZUHAYLİ, s. 204; KARAMAN, s. 236; BOZKURT, Zimmîler, s. 122; FİDAN, s. 307.

b. Zimmet Akdinin Süresine İlişkin Şart

Zimmet akdinin süresiz, yani sonsuz olması gerekir. Bu akit zamanla sınırlanamaz. Zamanla sınırlı olan zimmet akdi sahih bir akit değildir. Çünkü zimmet akdi insanın malının ve canının korunması açısından İslam'ın yerini tutmaktadır. İslam ise sonsuza dek söz konusudur. Ayrıca akdi zamanla sınırlamak ehl-i kitabı zimmî değil müste'men statüsüne sokar[28].

3. Zimmet Akdinin Şekli

Ehl-i kitap kişi veya kavim öncelikle cizye vererek İslam egemenliğini kabule çağrılır. Muhatabın bu çağrıyı kabul etmesi ile ya da kabulünü bildirir bir davranış sergilemesi ile; örneğin cizyeyi yollamak veya harbî olan bir kimsenin müste'men olarak İslam memleketine girmesi ve orada bir sene kalması gibi cizyeyi kabul eden bir fiilde bulunması ile ondan, İslam memleketinden çıkması veya zimmî olması istenir. Kalmayı tercih ederse zimmet akdi kurulmuş olur[29].

Zimmet akdinin mutlaka bir şekle uyularak yapılması gerekli değildir[30].

4. Zimmet Talebinin Bağlayıcılık Vasfı

Ehl-i kitap gayrimüslimin cizye gibi bir takım yükümlülükleri kabul ederek zimmet akdi talebinde bulunması halinde, İslam devletinin bu talebe müspet cevap verip vermemesi konusu İslam hukukçuları arasında oldukça tartışılmış bir konudur. İslam hukukçularının çoğu, ilgili nassları, Hz. Peygamber devrinden beri süregelmiş uygulamayı ve İslam'ın gayrimüslimlerle savaşmak hususundaki amacını dikkate alarak, zimmet akdi talebinin bağlayıcı olduğunu belirtmişler, casusluk, devlet ve toplum menfaatine aykırı haller söz konusu olmadıkça, devletin bu talebi kabul etmek durumunda olduğunu ileri sürmüşlerdir. Maliki fıkhına göre, devletin bu akdi kabul etmesinde menfaati kesin ise akit gerekli, menfaat ihtimal dahilinde ise tercihe şayan, menfaat ile zarar eşit ise akdin yapılması caizdir[31].

---

28 BİLMEN, s. 423; ZUHAYLİ, s. 204; BOZKURT, Zimmîler, s. 122.

29 ZUHAYLİ, s. 203; BOZKURT, Zimmîler, s. 123.

30 "...Kanımızca uygulamada genel olarak müslümanlar tarafından uyulması gerekli şartları içeren yazılı bir belgenin ehl-i kitap kavime yollanması ya da ehl-i kitap kavmin uyacakları yükümlülükleri içeren bir belgeyi müslümanlara yollaması ile zimmet işlemi tamamlanmış sayılmaktadır. Ancak böyle bir yazılı belge olmadan da zimmetin tamamlanabileceğini kabul etmekte sanıyoruz pratik bakımdan fayda vardır. Zira zimmet statüsüne bir kavim değil, münferit şahıslar da girebilirler." BOZKURT, Zimmîler, s. 123

31 KARAMAN, s. 238.

5. Zimmet Akdinin Bağlayıcılık Vasfı

Zimmet akdi İslam devleti açısından bağlayıcı kabul edilmiş, akdi bozacak bir davranış meydana gelmedikçe devletin bunu tek taraflı olarak bozamayacağı ifade edilmiştir. Çoğunluğun görüşü bu olmakla birlikte, bağlayıcılığı devlet ve toplum menfaati ile sınırlayan müçtehidler de vardır. Örneğin Muhammed b. Cezir gibi bazı müçtehidler zimmet akdinin, toplumun ve devletin bunda menfaati bulunduğu sürece devam edeceğini, menfaat ve ihtiyaç kalmayınca akdin bozulacağını ve gayrimüslimlerin ülkeden çıkarılacağını ifade etmişlerdir[32].

Zimmet akdi, akdin karşı tarafı olan ehl-i kitap için bağlayıcı olmayıp, zimmî dilediği zaman akdi feshederek ülkeyi terketme imkanına sahiptir[33].

6. Zimmî Statüsünü Elde Etme Yolları

Bir gayrimüslimin zimmî olmasının tek yolu zimmet akdi değildir. Bazı hallerde de gayrimüslim zimmî statüsüne girebilir:

a. Kişi zimmet akdinde bulunmak istediğini bazı karinelerle gösterebilir. Bu karineler;

aa. Geçici oturma izninin süresi dolduğu halde ülkeyi terketmemek. Bazı müçtehitlere göre bu süre bir yıldan azdır. Bu süre dolduğu halde ülkeyi terketmeyen gayrimüslim, müçtehitlerin bir kısmına göre, yetkili makamın ikazına rağmen hala ülkeyi terketmemiş ise diğer kısım müçtehidlere göre ise ikaza gerek olmaksızın, sadece süreyi geçirmiş olması ile zimmî statüsüne girmiş olur[34].

bb. Bir müste'menin İslam ülkesinde toprak alması: Bu müste'men için zimmîliğe geçiş nedenidir. Gayrimüslim, İslam ülkesindeki haraç veya öşür toprağından bir yer satın alıp da haracını ödemeye başlayınca zimmî statüsüne girmiş olur. Çünkü bu durum onun tebaalığa rıza gösterdiğinin bir karinesidir. Ancak haracını henüz ödemeden toprağı satsa ve önceden herhangi bir bilgi de verilmemişse zimmî statüsünü elde edemez[35].

cc. Evlenmek: Bu yolla zimmî statüsüne girebilme hakkı sadece kadına aittir; yani İslam ülkesi tebaası olan birisi ile evlenen yabancı gayrimüslim kadın bu tasarrufu ile tebaalık vasfı kazanmaktadır; çünkü ikamet, vatan ve tebaalık açısından kadın kocasına tabidir[36].

---

32 KARAMAN, s. 241.

33 KARAMAN, s. 241.

34 KARAMAN, s. 238-239.

35 KARAMAN, s. 239; BİLMEN, s. 436; FİDAN, s. 311.

36 KARAMAN s. 239.

b. Aile bağı yoluyla: Zimmîlik vasfı elde etmenin bu şekli birkaç türde gerçekleşmektedir.

aa. Çocuklar: Kendileriyle zimmet akdi yapılmaksızın ana-babaya tabi olarak zimmî statüsüne girerler. Baliğ olduktan sonra da yeniden zimmet akdi yapılmaz[37].

bb. Zevce: İkamet yeri itibariyle kocaya tabi olduğundan kocayla yapılan zimmet akdi karısını da kapsar. Karı-koca müste'men izinle Dârü'l İslam'a girse, sonra koca zimmî olsa, karısı da yeni bir işleme gerek olmaksızın aynı statüye girmiş olur[38].

cc. Bulunmuş çocuk (Lâkit): Şâfi ve Hanbeli fıkhına göre Dârü'l İslam'da bulunmuş çocuk müslüman kabul edilir. O bölgede hiç müslüman yaşamıyor olsa da durum değişmez. Hanefi ve Malikilere göre ise zimmîlerin köylerinde, kilise ve havra gibi ibadethanelerde bulunan çocuk zimmî sayılır[39].

c. Fetih Yoluyla: Müslümanlar bir ülkeyi fethedince, devlet başkanının uygun görmesi üzerine gayrimüslim halkı kendi toprakları üzerinde bırakıp, onlarla zimmet akdi yapması ile gerçekleşir. Bu durumda kendilerinden cizye, topraklarından haraç alınır[40].

7. Zimmet Akdinin Hüküm ve Sonuçları

Bu akdin imzalanması ile taraflar karşılıklı olarak haklar kazanır ve yükümlülükler altına girerler. Söz konusu hak ve yükümlülüklerin kapsamı gerek İslam devletini temsilen zimmet akdi yapan kişiye, gerek dönemin şartlarına göre değişir. Mezhepler de zimmîlerin ve müslümanların bu akitle uymak durumunda oldukları şartları farklı şekillerde saptamışlardır. Zimmîlere en fazla tolerans gösteren mezhep, Hanefi mezhebidir.

a. Zimmîlerin Hakları

Zimmet akdinin imzalanması ya da tarafların kabulü ile gayrimüslim kişi veya toplum zimmî statüsüne girer ve şayet göçmen olarak gelmişler ise ülkeleri ile ilişkileri kesilir. Hatta evli bir zimmî erkek Dârü'l Harb'deki karısından boşanmış sayılır[41].

İslam topraklarında yaşama hakkını elde eden bir zimmî, zimmet akdine ihanet etmediği sürece, bazı istisnalar dışında müslümanın hak ve görevlerine

---

37 FİDAN, s. 310.

38 KARAMAN, s. 240; FİDAN, s. 310.

39 FİDAN, s. 310.

40 KARAMAN, s. 240-241; FİDAN, s. 309-310.

41 BOZKURT, Zimmîler, s. 123.

ortak olur[42]. Zimmî zimmet akdi ile birlikte artık İslam devletinin koruması altındadır; hayatı, malı ve namusu bir müslümanınki kadar güvence altındadır. Öyle ki İslam devleti harbîlerin tutsak ettiği zimmîleri ya da ganimet olarak ele geçirilen, zimmîlere ait malları kurtarmakla yükümlüdür[43].

Zimmîlerin din ve vicdan hürriyetleri tamdır. Kur'an-ı Kerim'de açıkça dinde zorlama olmadığı[44] belirtilmiş olduğu için, dinlerine saygı gösterilir. Mabetlerine ve kutsal yerlerine ilişilemez. Diledikleri dini kabul edebilirler. Hz. Peygamber Medine'de gayrimüslim unsurlarla yapmış olduğu anlaşmada, yahudilerin din ve vicdan hürriyetlerini açık bir şekilde tanımış, daha sonra diğer gayrimüslim topluluklarla yapılan anlaşmalarda bu husus hep göz önünde bulundurulmuştur[45].

Zimmilerin toprakları savaşa katılan müslümanlar arasında paylaştırılamaz, onların malı olarak kalır. Zimmet akdinin gerçekleşmesi ile zimmilerin toprakları müslümanlar için dârü'l harb olmaktan çıkar. Ancak zimmet akdinin ardından bu toprakların mahiyetinin ne olacağı hususunda mezhepler arasında ihtilaf vardır. Hanefilere göre bu topraklar Dârü'l İslam, Şafilere göre ise Dârü's-Sulh[46] haline gelir. Fakat her halde bu topraklar dârü'l harb olmaktan çıkar ve müslümanlar artık bu ülkeye karşı cihad açamazlar[47].

b. Zimmîlerin Borçları

Zimmet akdinin gerçekleşmesi ile zimmîler, İslam devletine ve müslümanlara karşı zararlı hareketlerden kaçınma, devlete karşı sadakat borçları altına girmiş olurlar. Bununla birlikte cizye adı verilen vergiyi de ödemeyi taahhüt etmiş olurlar. Gerçek mü'min kabul edilmediklerinden dolayı bazı haklardan yoksun bırakılmaları, İslam kamu düzeninin menfaatleri ile açıklanabilir.

Zimmîlerin uyması gereken kurallar ve yerine getirmek zorunda oldukları yükümlülükler, gerek Hz. Peygamber'in sağlığında, gerek halifeler döneminde

---

42 BİLMEN, s. 426.

43 BİLMEN,s. 426; ZUHAYLİ, s. 210; BOZKURT, Zimmîler, s. 123, BOZKURT Gülnihal, Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914), Ankara 1996, s. 8.

44 "Dinde zorlama yoktur, iman ile küfür artık kesin olarak açıkça meydana çıkmıştır..." (Bakara, 2/256); "Rabbin dileseydi insanların hepsi toptan iman ederdi; durum böyle iken, Sen mi insanları zorlayacaksın iman etsinler diye." (Yunus 10/99), SADAK, s. 41, 219.

45 ZUHAYLİ, s. 210; BİLMEN, s. 427; AYDIN, s. 158; BOZKURT, Zimmîler, s. 124.

46 "...gerek cizye karşılığı yapılan müebbet vasıflı ve gerekse geçici olan ve süresi şartlara göre değişen anlaşmalar yapılan ülkeler, kendileriyle sulh yapılmış olması manasına "dârü's-sulh" diye anılır." ÖZEL, s. 142; "Doğrudan doğruya İslam egemenliği altında olmayıp, İslam devletine bir anlaşma ile bağlı olan ülke." BOZKURT, Zimmîler, s. 124, dipnot 25.

47 BOZKURT, Zimmîler, s, 124.

yapılan zimmet anlaşmalarıyla şekillenmiştir. Bu açıklamalar altında zimmîlerin yükümlülüklerini şöyle sıralayabiliriz:

aa. Yılda bir defa her erkek için cizye ödemek. Bu vergi gayrimüslimlerden askeri hizmete karşılık alınır. İmam Şâfi'ye göre bunun miktarı 1 dinar, çoğunluğa göre ise 4 dinardır.

bb. Müslümanların haklarına riayet etmek, onlara zarar vermemek, müslüman istihdam etmemek.

cc. Müslümanlara haram olan davranışları onların yanında sergilememek. Örneğin, domuz eti yemek, şarap içmek, müslümanlarla faiz ilişkilerine girmek gibi.

dd. Hem kendi dinleri hem müslümanlar için haram olan fiilleri Dârü'l İslam'da işlemekten kaçınmak. Örneğin zina gibi.

ee. Müslümanlar gibi giyinmemeli, saçlarını onlar gibi kestirmemelidirler. Daha çok toplumsal hayat tarzı ve örf ve adetlerle ilgili bu hususlar, gayrimüslim tebaa ile müslüman tebaayı ayırdedebilmek maksadıyla öne sürülmüştür.

ff. Din ve vicdan hürriyetine sahip olmakla birlikte, İbadetlerinden herhangi bir fiili açıktan yapmamalıdırlar. Örneğin, çan çalmak gibi.

gg. Müslümanlar için kutsal olan yerlere girmemek.

hh. Casusluk, düşmana bilgi vermek, onlara yardım ve destek sağlamaları yasaktır.

ii. Yolculuk yapmakta olan müslümanların, bölgelerinden geçmeleri halinde onları üç gün süre ile konuk etmek[48].

Bu genel yükümlülüklerin dışında, değerli binek hayvanlarına binmemek, tanınmalarını sağlayacak alametler taşımak, yolun geniş yerlerinden yürümemek gibi bazı yükümlülükleri de söz konusu olup, zimmîlerle ilgili yükümlülüklerin kapsamı zaman zaman genişletilmiş ya da daraltılmıştır. Bu uygulamalar genellikle dönemin pratik amaçlarına hizmet edecek mahiyette olup, temel kaynaklarla getirilmiş yasaklar değildir[49].

8. Zimmet Akdinin Sona Ermesi

a. Akdi Sona Erdiren Sebepler

Zimmet akdi ile zimmî statüsüne giren ehl-i kitap gayrimüslim, İslam devletine karşı bazı davranışlardan kaçınma taahhüdünde bulunur. Bu taahhüt ve yükümlülüklere aykırı davranışlar sergilemek bazen zimmînin cezalandırılabil-

---

8 ZUHAYLİ, s. 210-211; BİLMEN, s. 428-429; BOZKURT, Zimmîler, s. 124-126.

9 BOZKURT, Zimmîler, s. 126.

mesine yol açabileceği gibi bazı yasakların ihlali ya da borçların ifa edilmemesi zimmet akdinin sona ermesi sonucu doğurur.

Cizyenin ödenmemesi, zimmînin İslam otoritesine başkaldırması, müslümanlarca kutsal olan değerler, örneğin Allah, Hz. Peygamber ve Kur'an aleyhine hakaretlerde bulunması, müslümanların dinlerinden dönmelerine sebep olması, hür bir müslüman kadınla evlenmesi ya da ilişki kurması, düşmana yardım ya da yataklık etmesi, eşkıyalık veya soygunculuk yapması gibi sebepler, Hanefîler dışında diğer Sünnî mezheplere göre akdi ortadan kaldıran sebeplerdir[50].

Hanefiler sadece dârü'l harbe giderek İslam'a karşı savaşan bir zimmînin zimmet akdinin sona ereceğini, diğer hallerde statüsünü koruyacağını kabul ederken, Şiilere göre, İslam hukukunca yasaklanan herhangi bir fiili açıkça işleyen zimmînin zimmet akdi bozulmuş olur[51].

Akit, zimmînin kendi isteğiyle feshedilip darü'l İslam'dan göç etmesi dışında zimmînin ölümü ve ya İslamiyeti kabul etmesi ile de sona erer. İslamiyeti kabul etmesi halinde zimmî, artık bir müslümanın haiz olduğu tüm haklara kavuşmakta ve yükümlülükler altına girmektedir[52].

Zimmet akdi, İslam devletinin himaye sözünü imkansızlık nedeniyle ifa edememesi halinde de sona erer. Uygulamada İslam halifeleri herhangi bir sebeple sözleşmeden doğan koruma borçlarını ifa edemediklerinde aldıkları cizyeyi iade ederek akdi feshetmişlerdir[53].

b. Akdin Sona Ermesinin Hüküm ve Sonuçları

Akdin ortadan kalkmasını gerektirecek bir davranışta bulunan zimmîye uygulanacak hükümler, mezheplere göre farklılıklar arzetmektedir. Şafiiler söz konusu zimmînin öldürülmesi ya da köleleştirilmesi hususunda halifeye takdir yetkisi verirken, Ebu Hanife ve İmam-ı Malik öldürülmesi gerektiğini, bazı hukukçular ise zimmînin sınır dışı edilmesini savunmuşlardır. Dolayısıyla akdi bozan zimmîye genellikle katı müeyyidelerin uygulanması gerektiği fikri ağır basmaktadır[54].

Akdi bozan zimmîye sert müeyyideler uygulanması, akdin ihlalinin zimmîyi harbi statüsüne sokması ve zimmîlere kendi aralarında yer veren İslam

50 BİLMEN, s. 430-431; BOZKURT, Zimmîler, s. 127.

51 BOZKURT, Zimmîler, s. 127.

52 BİLMEN, s. 430; KARAMAN, s. 241-242.

53 BOZKURT, Zimmîler, s. 128.

54 BOZKURT, Zimmîler, s. 128.

toplumunun bu güveni kötüye kullanan zimmîyi cezalandırma düşüncesi ile açıklanabilir.

Zimmet akdinin sona ermesi sadece akdi fesholan zimmîyi bağlar. Yani; iptal kararı ya da zimmînin akdi feshetmesi şahsi sonuç doğurur. Zimmînin ailesi bu sonuçtan etkilenmez. Ancak karısı ondan dul kalmış sayılır ve mirası mirasçıları arsında paylaştırılır. Çünkü sözleşmenin iptali zimmîyi haklara ve borçlara ehil olabilme açısından ölü statüsüne sokar[55].

II. KLASİK DÖNEM İSLAM-OSMANLI HUKUKUNDA ZİMMÎLERİN HUKUKÎ DURUMU

A. ÖZEL HUKUK AÇISINDAN ZİMMÎLERİN HUKUKİ STATÜSÜ

1. Aile Hukuku Açısından

a. Evlenme

Kur'an, evlilik için öncelikle bir kitaba inanmış olma şartını esas almış ve bir müslüman erkeğin ehl-i kitap olmayan gayrimüslim kadınla evliliğini yasaklamıştır. Maide suresinin 5. ayetinde "Bugün size bütün iyi ve temiz nimetler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helal olduğu gibi sizin yiyecekleriniz de onlar için helaldir...Mü'minlerden hür ve iffetli kadınlarla, kendilerine sizden evvel kitap verilenlerden yine hür ve iffetli kadınlar dahi, mehrini verdiğiniz zaman size helaldir..."[56]. Müslüman erkek ehl-i kitap kadınla evlenebilirken, müslüman kadının hiçbir şekilde gayrimüslim bir erkekle evlenmesi mümkün değildir. Müslüman kadın ancak müslüman bir erkekle evlenebilir. Bütün mezheplerce kabul edilmiş olan bu esas, ayrıca Kur'an'da da açıkça belirtilmiştir[57]. Müslüman kadının ehl-i kitap gayrimüslim erkekler ile evlenememesinin sebebi, yabancı ile evlenen kadının kaybedildiği yolunda İslam'da mevcut olan zihniyettir. Ayrıca böyle bir evlilikten doğacak çocuklar, babanın dinine dahil olarak, müslüman olmama tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardır. Bu yasağa bağlı olarak 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin 58. maddesi, müslüman kadının gayrimüslim erkekle evlenmesini batıl saymıştır[58].

İslam hukukçuları zimmete dahil ettikleri Zerdüştleri evlenmede kısıtlamışlar, zerdüşt kadınların müslüman erkeklerle evlenmelerini yasaklamışlardır. Sabiilere ise özel bir yer verilmiştir. Şöyle ki; eğer sabii kadın din değiştirerek

---

55 FİDAN, s. 315.

56 SADAK, s.106.

57 Mümtehine, 60/10.

58 CİN Halil, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya 1988, s. 113-114

ehl-i kitap olursa onunla evlenmek mümkündür[59].Zimmîlerin kendi aralarında yapmış oldukları nikah akitleri için özel bir şart öngörülmemiş, kendi kanunlarına ya da İslam hukukunun evlenmeye ilişkin kurallarına uygun olarak akdedilen evlenmeler geçerli sayılmış, bu durum Osmanlı uygulamasında da korunmuştur. Evlilik akdi hususunda, örneğin kendi dinleri şahitsiz evlenmeye izin veriyorsa, evlilikleri geçerli sayılmıştır[60].

Zimmî çiftten biri İslamiyeti kabul ettiği takdirde bu durum, evlilik birliğini doğrudan etkileyecektir. Kadın müslüman olursa evlilik bozulacaktır. Çünkü, müslüman kadının gayrimüslimle evlenmesi dinen yasaktır. Fakat burada şöyle bir durum söz konusudur. Kocaya müslüman olması teklif edilir, reddederse evlilik sona erer ve evlilikten doğan mehir kadına verilir. Koca müslüman olursa evlilik devam eder. Ancak dörtten fazla karısı varsa onları boşamalıdır[61].

Osmanlı uygulamasında Tanzimat dönemine kadar evlenme, tamamen zimmîlerin kendi din adamlarının yetkisine bırakılmıştır. İki zimmî arasındaki evlenme ve boşanma ile ilgili olarak hemen hemen tüm belgelerde şu kayıt vardır; "bir zimmiye erinden kaçsa veya bir zimmî avret almalu ve boşamalu olsa aralarında rahib-i mezburdan başka hiç kimse girmeye ve karışmaya." Mahalle imamlarının zimmî çiftlerin nikahlarını kıydıkları görülmüştür. Hatta bunlardan birinde evli gayrimüslim erkek veya kadın ikinci kez evlenmiştir. Bunun gibi kilise yasaklarına da uymayan durumlar yasaklanmıştır. Kadılara zimmî çiftleri boşama yetkisi verilmiştir. Nitekim 15 Ocak 1584 tarihli bir Şer'iyye sicili kaydına göre kadı, iki zimmîyi boşayıp ellerine hüccet vermiştir[62].

Evlenen çiftlerden resm-i arusâne veya resm-i gerdek adı altında vergi alınmıştır. Bâd-ı hevâ vergileri grubundan olan bu vergileri zimmîler , genellikle müslümanların ödediğinin yarısı oranında vermişlerdir.[63].

b. Boşanma

Kocanın müslüman olduğu evliliklerde genellikle İslam hukukunun boşanma ile ilgili hükümlerinin uygulandığını görmekteyiz. Müslüman koca bo-

59 BOZKURT, Zimmîler, s. 130.

60 KÜÇÜK Cevdet, Osmanlı Devletinde Millet Sistemi, Osmanlı, c. IV, Ankara 1999, s. 208.

61 BOZKURT, Zimmîler, s. 132.

62 ERCAN Yavuz, "Türkiye'de XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin Hukuki, İçtimai ve İktisadi Durumu", Belleten, Ekim 1983, c. XLVII, sy.188, Ankara 1984, s. 1145.

63 ERCAN, s. 1145; ERCAN Yavuz, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", Belleten, Ağustos 1991, c. LV, sy. 213, Ankara 1991, s. 388; CİN-AKGÜNDÜZ, c. I, s. 308.

şanma konusunda sınırsız haklara sahiptir. Evlenmede olduğu gibi boşanmada da Osmanlı uygulamasında tamamen zimmîlerin kendi din adamları yetkilidir[64].

Zimmî kadın bir müslümanla evli ise iddeti müslüman kadınlarınkine eşittir. Kendi dini izin verse bile iddet içerisinde evlenen kadının evliliği geçersizdir[65].

2. Miras Hukuku Açısından Zimmîler

İslam miras hukukunda din ve ülke farklılığı mirasçılığı önleyen durumlardır. Bu yüzden zimmilerle müslümanlar birbirlerine mirasçı olamazlar. Bir müslüman erkekle bir zimmi kadının evliliğinden doğan çocuklar ise babalarının dininden sayıldıklarından anaları ile mirasçılık bağları yoktur[66].

Çeşitli mezheplerdeki ya da dinlerdeki zimmiler birbirlerine mirasçı olabildikleri gibi müslümanlar ile zimmilerin birbirleri lehine yaptıkları vasiyetler de geçerlidir[67].

İslam-Osmanlı hukukunda, miras hukuku alanında zimmîlere feraiz kuralları uygulanmamış, bu konuda kendi dini kurallarını uygulamakta serbest bırakılmışlardır. Fakat bunun yanında zimmilere, tereke hakkındaki ihtilaflarını şer'i mahkemeye götürme yetkisi de tanınmıştır[68].

Zimmilerin, kiliseleri lehine yaptıkları vasiyetler de geçerlidir. Gemlikli bir zimmî, taşınmaz mallarının gelirlerinin Kudüs'te bir manastırın fakirlerine verilmek üzere vakfedilmesini vasiyet etmiş; oğlu kadı önünde bu vasiyete itiraz ettiğinde kadı, zimmî şahitleri dinledikten sonra davacı aleyhine hüküm vermiştir[69].

İslam Hukukuna göre zimmîlerin müslümanlar lehine vakıf kurulması için yaptıkları vasiyetler de geçerlidir. Ancak zimmîler cami inşaası için vakıf kuramazlar[70].

Zimmî din adamlarının mallarının, ölümlerinden sonra kendi topluluklarına mı yoksa devlete mi kalacağı sorunu çeşitli dönemlerde farklı uygulamalarla

---

4 BOZKURT, Zimmîler, s. 132-133; ERCAN, Türkiye'de Gayrimüslimler, s. 1145.

5 ERCAN, Türkiye'de Gayrimüslimler, s. 1147.

6 BOZKURT, Gayrimüslim, s. 15.

7 ANSAY S. Şakir, Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, Ankara 1958, s. 198, BOZKURT, Gayrimüslim, s. 15.

8 KÜÇÜK, s. 209; ERCAN, Gayrimüslimler, s. 1145, BOZKURT, Gayrimüslim, s. 15.

9 ALTUNDAĞ Şinasi, "Osmanlı'da Kadıların Selahiyet ve Vazifeleri Hakkında", VI. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1958, s. 352.

0 BOZKURT, Gayrimüslim, s. 16.

çözüme bağlanmıştır. Yavuz ve Kanuni dönemlerinde çıkarılan fermanlarla ölen din adamlarının terekelerinin patrikliğe kalmasına izin verilirken, IV. Mehmed 1649 tarihli bir fermanla ölen din adamlarının mallarının 5000 akçeye kadar olan kısmını patrikliğin alabileceğini, 5000 akçeyi aşan kısmın ise devlete intikal edeceğini belirtmiştir[71].

Zimmînin toprağı akrabalarına miras kalmaktadır. Hatta ölenin çocukları küçükse, toprak emanete alınmakta ve çocuklar reşit olduğunda onlara verilmektedir. Kardeşin malı kardeşe, dedenin malı toruna miras kalabilmektedir. Ayrıca bir zimmî varis bırakmadan ölürse, bir varis çıkması ihtimaline karşı devlet, terekeyi kadının denetimi altında bir müddet tuttuktan sonra zimmînin dînî kurumlarına teslim ederdi. Osmanlı uygulaması da bu yönde olmuştur[72].

3. Borçlar ve Ticaret Hukuku Açısından Zimmîler

İslam hukukunda akit kurabilmek için ehliyet, serbest irade beyanı ve akdin konusu olmak üzere üç şart gerekli olup, zimmîler aleyhine bazı istisnalar dışında kısıtlama getirilmemiştir.

Mülkiyet hakkına sahip olan zimmîler, müslümanlara yasak edilmiş şarap, domuz gibi mallar üzerinde tasarruf edebilirler. Ancak müslüman köle satın alamazlar. Müslümanlarla giriştikleri bazı ticari ilişkilerde bir takım sınırlamalarla karşı karşıyadırlar ki bunlar da müslümanlara yasak olan mallara ilişkin sözleşmeler ve faizdir. Müslümanlarla zimmîler, aralarında ücret karşılığı hizmet sözleşmesi akdedebilirler. Bir müslüman, gayrimenkulünü satacak olsa, kendisine komşu olan zimmînin, satım konusu gayrimenkul üzerinde şuf'a hakkı saklıdır. Bu konuda İslam hukuku zimmî ile müslüman arasında fark gözetmemiştir. Zimmîler kendi aralarında akdettikleri sözleşmelerde İslam hukuku kurallarına bağlı kalmak zorunda değillerdir[73].

Zimmîler konuları yukarıdaki yasaklarla sınırlı olanlar dışında müslümanlarla her türlü borç ilişkisine girebilirler. Müslümanlarla birlikte ticarî şirketler kurabilirler. Ancak farklı dinlere mensup kişiler arasında sahih olmadığından mufavaza akdi kuramazlar. Mufavaza, ortakların tüm mallarını şirkete vererek yaptıkları, mal ve kârda eşitlik kuralına dayanan bir şirket akdidir[74].

Zimmîlerin kendi aralarında yaptıkları akitlerde İslam hukuku kuralları ile bağlı olmadıklarını ifade etmiştik. Ancak bu tip akitlerden doğan anlaşmazlıkları

---

71 ERCAN, Türkiye'de Gayrimüslimler, s. 1146.

72 ERCAN, Gayrimüslimler, s. 1147; BOZKURT, Gayrimüslim, s. 16.

73 KÜÇÜK, s. 209; ERCAN, Gayrimüslimler, s. 1146; HAMİDULLAH Muhammed, İslam'a Giriş, (Çev. Kemal Kuşçu), İstanbul 1965, s. 149'dan naklen, ERYILMAZ Bilal, Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi, İzmir 1988, s. 12.

74 ANSAY, s. 178, BOZKURT, Gayrimüslim, s. 17.

kadı önüne götürme hakları mevcuttur. Nitekim Kıbrıs Şer'iyye sicillerinde bulunan 1219 (1804) tarihli bir belgede, bir müslüman kendisinden aldığı borcu iade etmeyen bir zimmîyi dava etmiştir. Zimmî, iki müslüman şahitle bu paranın kendi kayınpederi tarafından davacıya evvelce borç olarak verildiğini ve dava konusu paranın bu borca karşılık olarak davacı tarafından kendisine verilmiş olduğunu ispat ederek parayı ödememiştir[75].

4. Zimmîlerin Vakıf Kurma Hakları

Hanefi fıkhına göre zimmîler vakıf kurma ehliyetine sahiptirler. Ancak vakıf kurma ehliyetleri, kuracakları vakfın amacı açısından bazı sınırlamalara tabi tutulmuştur[76].

Bir zimmî, kendisinden sonra gelenler için veya müslümanlar için vakıf kurabilir. Din farkının önemi yoktur. Zimmînin kendi çocukları adına yaptığı vakfa, müslüman ya da gayrimüslim olan çocukları dahildir. Bununla birlikte vakfın gelirinin sadece hıristiyan çocuklarına tahsis edilip, müslüman çocuklarının ayrı tutulduğu yolundaki vakıflar da geçerlidir[77]. Diğer çocukları bu duruma itiraz edemez. Dolayısıyla, müslümanların aleyhine de olsa vakıf kuranın serbest iradesinin üstün olduğu ilkesi zimmîler için de geçerlidir[78].

İslam hukukunda vakfın bir amacının olması ve bunun Allah'a yaklaşmayı (Kurbet-i İlahi) sağlaması gereklidir. Bununla birlikte Bir müslüman vakfının geliri, gayrimüslim yoksullara veya bir gayrimüslim vakfının geliri müslüman yoksullara tahsis edilebilir. Ancak bunun dışında örneğin bir müslüman kilise yapımı, bir gayrimüslim de cami için vakfedemezler[79].

Osmanlı uygulamasında zimmîler vakıf kurabilme hakkına sahiptirler. Gayrimüslimlerin vakıf kurabilme meselesi, en az araştırılmış konulardan olmakla birlikte, Osmanlı uygulaması da İslam hukukuyla aynı yönde olmuş, ayrıca zimmîlerin "...kendi ayinleri üzere..." vakıf kurmaları tamamen serbest bırakılmıştır[80].

---

75 ALASYA Fikret M., "Osmanlı Hükümeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar", Milletlerarası I. Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Ankara 1971, s. 131-148'den naklen, BOZKURT, Gayrimüslim, s. 17.

76 BOZKURT, Zimmîler, s. 137.

77 BİLMEN, c. IV, s. 196.

78 BOZKURT, Zimmîler, s. 137.

79 ÜÇOK Coşkun/MUMCU Ahmet/BOZKURT Gülnihal, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 1996,s. 126.

80 ERCAN, Gayrimüslimler, s. 1146.

B. KAMU HUKUKU AÇISINDAN ZİMMÎLERİN HUKUKİ STATÜSÜ

1. Ceza Hukuku Açısından Zimmîlerin Durumu

Zimmîler, İslam özel hukukunun kendilerine uygulanmaması esasının aksine, İslam ceza hukukunun süjesi sayılmışlardır. Ceza hukuku açısından zimmîlere kendi hukukları değil, İslam ceza hukuku uygulanır. Kur'an'da kısas cezasının uygulanabilmesi için hürriyet şartı aranırken, zimmî ve müslüman ayrımı yapılmamıştır. Ayrıca diyet konusunda da eşitlik sözkonusudur[81].

Osmanlı hukukunda ise kısasın uygulanamadığı hallerde fail zimmîye, bu gibi bir durumda, bir müslümana tayin edilen diyet miktarının yarısı uygulanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nde ceza hukuku açısından zimmî-müslüman eşitliği ilkesinden uzaklaşılmıştır. Suç işleyen zimmîlere, bir müslümana verilecek olan cezanın yarısının uygulanacağı kanunnamelerle kabul edilmiştir[82]. Nitekim I. Süleyman Kanunnamesine göre zina suçu işleyen bir gayrimüslim, aynı suçu işleyen bir müslümana nazaran onun yarısı kadar ceza alacaktır[83]. Zina için bu farklı durumun yanında kanunname, kavga, saç-sakal yolma gibi suçlarda müslüman-gayrimüslim ayrımı yapmamıştır[84]. Aynı bölüm içinde yaralama ve öldürme suçlarında kısas uygulanmadığı takdirde bir takım para cezaları tayin edilmiştir. Bu tür suçlar gayrimüslim tarafından işlendiği zaman, failin, müslümanın ödediği cezanın yarısını ödemesi gerektiği kaydedilmiştir[85]

Had suçları açısından durum her suça göre ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

Zina eden bir zimmîye had cezası uygulanıp uygulanmayacağı hususu tartışmalıdır. Ebu Hanife'ye göre zina suçu işleyen bir gayrimüslim, evli olsa bile, müslüman olmadığı için muhsan[86] sayılamayacağından kendisine recm[87] cezası

---

81 BOZKURT, Gayrimüslim, s. 25.

82 BOZKURT, Gayrimüslim, s. 25.

83 "...Bu zikrolunan ceraim kâfirden sâdır olsa, gani kafirden, gani müslümandan alınan cerimenin nısfi ve mutavassıtü'l-halden, orta halli müslümandan alınan cerimenin nısfi, ve fakirden, fakir'ülhal müslümandan alınan cerimenin nısfi alına ." Kanuni Kanunnamesi, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM) Yayını, s. 3'ten naklen, ERCAN, Gayrimüslimler, s. 1143.

84 "...Eğer iki kişi birbirine yapışıp yakasın yırtsa, kadı ta'zir eyleye, cerime yoktur. Ve eğer birbirinin saçın ve sakalın yolub sabit olsa, gani ise yirmi akçe cerime alına ve fakir ise on akçe cerime alına. Bu husus kanun-ı keferede biaynihidir. Ganiden yirmi akçe alına deyu kaydolunmuştur." Kanuni Kanunnamesi, TOEM Yayını, s. 4'ten naklen, ERCAN, Gayrimüslimler, s. 1143.

85 "...Eğer bu zikrolunan kazaya kafirden sadır olsa vech-i mezfur üzere müslüman cereminin nısfı (yarısı) alına." Kanuni Kanunnamesi, TOEM Yayını, s. 4'ten naklen, ERCAN, Gayrimüslimler, s. 1143.

86 Evli, tam ehliyetli, müslüman şahıs.

87 Bu ceza çeşidinde kişi, beline kadar toprağa gömüldükten sonra taşlanarak öldürülür.

uygulanmaz. Bu şartlara zimmîye uygulanacak ceza sopa cezasıdır. Sopadan amaç kırbaç olup, kuru, demirli ve düğümlü olmaması gerekir. Baş ve yüz gibi tehlike arzedecek bölgelere tatbik edilmez[88]. Ebu Yusuf ise Ebu Hanife'nin aksine zimmîlere de recm cezası uygulanması gerektiğini savunmaktadır[89].

Yine bir had suçu olan içki içme suçunda Ebu Hanife, içki içen zimmîye had cezasının uygulanamayacağını, içkinin sadece müslümanlar için haram olduğu görüşünü kabul ederken, diğer mezhepler, içki içme suçunun kamu düzeni ile ilgili bir durum olduğundan hareketle zimmîlere de had cezası uygulanması gerektiği hükmünde birleşmişlerdir[90].

Bir başka had suçu olan yol kesme suçunda ise yol kesip bir zimmîyi öldüren bir müslüman için diyete hükmedileceği kabul edilmiştir[91].

Yargılama usulü açısından, şer'i mahkemelerin yetki alanı, hem müslümanlarla hem de gayrimüslimlerle ilgili bütün davaları kapsamaktadır. Gayrimüslimler, müslümanlarla ilgili davalara bakmak üzere hakim tayin edilemezler. Ancak dini mahiyetteki, aile hukukuyla ilgili davalarına bakmak üzere, kendi cemaat mahkemelerine hakim tayin edilebilirler[92].

2. Vergi Hukuku Açısından Zimmîlerin Hukuki Durumu

Gayrimüslimler hakkında ilk akla gelen vergi cizyedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda cizye, gayrimüslim halk içinde belli bir takım şartları taşıyan kimselerden kişi başına alınan vergidir. Kendisinden cizye alınacak zimmîde aranan şartlar ise; başta belirli bir yaşta bulunmaktır ki 14-75 yaş arasındaki gayrimüslimleri ihtiva eder[93]. Bunun yanında cizyeyle yükümlü olacak gayrimüslim ehl-i zimmet olmalı, hasta, sakat ve işsiz olmamalıdır. Bu nitelikleri üzerinde taşıyan her zimmî cizye ödemekle yükümlüdür[94].

CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 265/266.

AYDIN, s. 167; ÖZEL, s. 219.

AYDIN, s. 167.

BOZKURT, Zimmîler, s. 141.

KÜÇÜK, s. 208.

"Vergi verecek zimmînin yaşını tayin etmek bir çok güçlüklere yol açıyordu. Her şeyden önce vergi vermemek için gayrimüslimler yaşlarını küçük gösteriyorlardı. Bu yüzden vergi mükellefinin yaşını doldurduğunu anlamak için devlet bazen özel yöntemlere başvuruyordu. Bu yöntemlerden biri çok ilginçti. Buna göre yaşı belirlenecek kimsenin boynu bir iple ölçülüyor ve bunun iki misli alınıyordu. Daha sonra bu ipin iki ucunu zimmî dişleri ile tutuyor ve meydana gelen halka başından geçiriliyordu. Eğer halka başından rahatlıkla geçerse, zimmî vergi verecek yaşa gelmiş demekti. Geçmezse henüz vergi verecek yaşa gelmediği kabul edilirdi." BORİS, Christof F. Nedkoff, Osmanlı İmparatorluğunda Cizye, (çev. Ş. ALTUNDAĞ), Belleten c. VIII, s. 621.

ERCAN, Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler, s. 371.

Cizye, 1670 tarihli "Kandiye Kanunu'nda şöyle tarif edilmiştir: "Haraç, iki nev'i üzere mebni olub, nev'i-evvelki keferenin ruusuna va'zolunur. Cizye ile müsemmadır"[95].

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki cizye ve haraç vergilerinin kökeni İslam hukukuna, oradan da Sâsânî Bizans, Roma ve Musevi hukuklarına dayanır. İslamî dönemlerde dinsel bir görünüm alan cizye, bu görünümünü Osmanlı döneminde de sürdürmüştür[96].

Cizye ve haraç, İslam mali hukukunda Şer'i vergiler sınıfında yer almaktadır[97].

İslam-Osmanlı hukukunda arazi çeşitlerinden biri de haracî arazidir. Savaş veya sulh yoluyla müslümanlarca fethedilen ve yerli gayrimüslim ahaliye temlik olunan araziye haracî arazi adı verilir. İslam devletinin hakimiyetini kabul eden zimmîlerden haraç vergisi alınır. Haraç vergisi de iki kısımdır. Birincisi; harac-ı ruus yani gayrimüslim şahıslardan alınan baş vergisidir. Cizye diye de adlandırılır. İkincisi ise harac-ı arz olup, haraç denilince akla bu vergi gelir[98].

Harac-ı ruus da denilen cizye, zimmîlerden askeri hizmete karşılık alınan şer'i bir vergidir. İki kısımdır: Biricisi, fetih esnasında devlet başkanı ile gayrimüslimler arasında sulh yoluyla belirlenen maktu cizyedir. İkincisi, devlet başkanı tarafından savaş yoluyla fethedilen ülkelerden gayrimüslim ahalinin mali durumuna göre şahıs üzerine ve adam başına re'sen tarh olunan cizyedir ki buna ruus cizyesi denir[99].

Savaş yoluyla fethedildikten sonra, gayrimüslim ahali elinde bırakılan ya da gayrimüslim ahali ile sulh yapılarak, İslam ülkesine ilhak edilen arazilere haracî arazi denmektedir. Haracî arazide ikamet eden gayrimüslimlerden alınan haraç vergisi, harac-ı arz yani arazi vergisidir. Miri arazi, mahiyeti itibariyle haracî arazi kabul edildiğinden ve Osmanlı topraklarının çoğunu da bu araziler teşkil ettiğinden, Osmanlı vergi hukukunun temelini ve meşruiyet dayanağını, haracî araziden alınan vergiler teşkil etmiştir[100].

Harac-ı Arz, harac-ı muvazzafa ve harac-ı mukaseme olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Harac-ı mukataa da denilen harac-ı muvazzafa, müslümanlardan alınan çift akçesi yerine alınırdı. Bu vergi arazinin genişliğine göre hesap edilirdi

95 BARKAN, s. 82.

96 ERCAN, Gayrimüslimler, s. 1148.

97 "Tekalif-i Şer'iyye (Şer'i vergiler), hükümleri fıkıh kitaplarında bütün ayrıntıları ile mevcut olan ve taksimatı Şer'i hükümlere göre yapılan vergilerdir." CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 293.

98 CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 300.

99 CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 300.

100 CİN/AKGÜNDÜZ, c. I, s. 301.

ve genellikle sabit oranlıydı. Ziraatle uğraşan gayrimüslimlerden alınan işpençe vergisi bu sınıfa girmektedir. Harac-ı mukaseme ise müslüman ahalinin ödediği "öşür" karşılığı olarak üründen alınan belirli bir paydı. Toprak yılda iki defa ekilirse harac-ı mukaseme de iki kere alınır, toprak ekilmediği zaman vergi de alınmazdı. Üründen alınan bu verginin oranı, onda birden ikide bire kadar değişirdi. Fakat hiçbir zaman yarıyı geçemezdi. Harac-ı mukasemenin oranı, arazinin verim durumuna göre azalıp çoğalırdı. Cizye, haraç ve bağlantıları dışında gayrimüslimler, müslüman ahaliyle aynı vergileri öderlerdi[101].

3. Siyasî Hakları

Zimmîlerin bugünkü anlamda siyasi haklarının varlığından söz etmek güç olmakla birlikte onlara kamu hizmetine girme, kendi liderlerini seçme gibi bazı haklar tanınmıştır. Ancak İslam devletinin bu şefi reddetme yetkisi vardır. Eğer İslam devleti bu yetkisini kullanırsa, yeni lideri seçme hakkı yine zimmîlere aittir. Zimmîlerin halife seçimine katılıp katılamayacakları konusunda kesin bilgi olmamakla birlikte, Maverdî, bu seçime katılmak için müslüman olma şartını aramamıştır[102].

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler, kamu düzenine ve genel adaba aykırı hareket edemeyecekleri gibi siyasi faaliyetlerle de uğraşamazlardı. Devlete karşı işlenen suçların cezası ağırdı. Gerek millet liderleri, gerek reaya bu konudaki yasaklara harfiyen uymak mecburiyetindeydi. Hükümet, kamu düzeni bakımından, millet liderlerinin faaliyetlerini izler, cemaatlerinde gördüğü uygunsuz bir hareketten dolayı onları sorumlu tutardı. Bu bakımdan millet liderleri, cemaatlerinin siyasi alandaki tüm hareketlerini izlemekle görevliydiler. Devlete karşı ihaneti sabit olan bir patrikin, ister Rum ister Ermeni olsun, cezası idamdı[103].

Millet liderleri kaydıhayatla makamlarına oturmuşlar, vatana ihanet etmedikçe ya da kendi topluluklarının kurallarına aykırı davranmadıkça görevlerinden alınmamışlardır. Padişah yeni seçilen bir lidere, dini ve hukuki yetkilerini bildirir bir berat verirdi. Bu beratların içeriği yüzyıllarca hep aynı kalmış, bütün padişahlar bu konuda Fatih'in düzenlemesini esas almışlardır. Bu durum, gayrimüslimlerin statüsünün istikrarlı bir gelişme göstermesini sağlamış, haklarının ferman ya da beratla düzenlenmesi, onlara bugünkü anlamda bir "anayasal teminat" sağlamıştır. Hiçbir yönetici ya da memur, bu fermanlara aykırı işlem yapama-

101 ERYILMAZ Bilal, Osmanlılarda Millet Sistemi, Osmanlı Ansiklopedisi, c. VI, İstanbul 1996, s. 245 v.d; HALAÇOĞLU Yusuf, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 1996, s. 107.

102 BOZKURT, Gayrimüslimler, s. 145.

103 ERYILMAZ, Osmanlılarda Millet, s. 247.

mışlardır. Bu yolla gayrimüslimler, ehl-i örf adı verilen kamu yöneticilerinin haksız davranışlarına karşı da en yüksek seviyede koruma altına alınmışlardır[104].

4. Din ve Vicdan Hürriyetleri

Müslümanlar, fethettikleri topraklarda yaşayan insanları, İslam dinine girmeye davet ederler. Eğer bu insanlar daveti kabul ederek müslüman olursalar, diğer müslümanlarla aynı hak ve yükümlülüklere sahip olurlar. Daveti kabul etmeyenler ise müslümanlarla zimmet akdi yaparak zimmî statüsünü kabul ettikleri takdirde kendi dinlerini diledikleri gibi yaşama haklarını sürdürürler. İslam devleti, zimmet akdinin bağlayıcılığından hareketle onların dinlerine, inançlarına müdahale edemez, zorlama ile din değiştirmelerini isteyemez. Yani zimmet akdi ile zimmîler müslümanların zimmetindedirler. Müslümanlar Allah'ın emirlerine uyarak onlara teminat vermiş olurlar.

Kendi topraklarında başka dinlere mensup olanlara da geniş hayat hakkı tanıyan İslam hukukunun bu temel anlayışı, İslam tarihi boyunca, değişmeyen bir esas olarak varlığını Osmanlı İmparatorluğu döneminde de sürdürmüştür. Bunun açık ispatı, Müslüman-Türk devletlerinin hüküm sürdükleri topraklarda hala diğer dinlerin varlıklarını sürdürmekte olmalarıdır. İslamiyetin doğuşu ile başlayan ve daha sonraki müslümanlar tarafından devam ettirilen bu temel esas, İslamiyeti insanlığa tebliğ etmek, sunmak ve davetten ibarettir. İnsanların akıl, gönül ve vicdanlarının silah zoruyla fethedilemeyeceğini kabul eden İslamiyet, "dinde zorlama yoktur" mealindeki Kur'anî ilkeye bağlı kalmıştır[105].

Osmanlı İmparatorluğu, tarihi boyunca gayrimüslimleri Türkleştirme ve İslamlaştırma politikası gütmemiştir. Bunun tek istisnası, özellikle Karadağ, Bosna ve Hersek'ten seçilerek toplanan 11-12 yaşlarındaki hıristiyan çocuklarının (genellikle Ortodoks) devşirmelerinde görülür. Eski dini, kültürel ve sosyal çevrelerinden alınarak Türkleştirilen, Müslümanlaştırılan ve Osmanlı'nın Gaza ve Fütuhat politikası doğrultusunda padişahın muhafızları olan yeniçerilerin, cansiperane bir hizmet vermeleri gerçekten ilgi çekicidir. Bunun yanında, Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet sorumluluğunu üstlenmiş birçok sadrazamın da devşirme kökenli olduğu göz önüne alınırsa ortaya daha da ilgi çekici bir tablo çıkar[106].

Osmanlı, yenip idaresi altına aldığı ulusların din, inanç ve geleneklerine müdahale etmemeye özen gösterirken, o ulusların güvenini kazanarak yeni yönetime karşı, doğabilecek muhalefeti yumuşatma stratejisi izlemiştir. Nitekim, Antakya piskoposu Makarios, ortodokslara zulmeden katolik Lehler hakkında şöyle

104 ERYILMAZ, Osmanlılarda Millet, s. 249.

105 KÜÇÜK, s. 208.

106 KURAT Yuluğ Tekin, Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı, c. IV, Ankara 1999, s. 218.

demiştir: "O insafsızlar tarafından öldürülen binlerce insan, kadın kız ve erkeklere ağladık. Tanrı Türklerin devletini ebedi eylesin. Zira Türkler vergi aldıktan sonra hıristiyan ve yahudilerin dinlerine dokunmaz[107].

Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslimlere gösterilen hoşgörünün bir belgesi de İstanbul'un fethi ardından, Fatih Sultan Mehmed ile Galata zimmîleri arasında yapılan ahidname ile ilgili ferman veya bir başka ifadeyle "1453 İstanbul Sözleşmesi"dir. Bu sözleşme azınlıkların yönetimi alanında uygulamada başarısı ispatlanmış bir model olmanın yanı sıra, kanlı soykırımların, insanlık dramlarının kol gezdiği modern dünya için örnek alınabilecek bir deneyimin tarihi belgesidir[108].

Fetihten üç gün sonra gerçekleştirilen sözleşmenin bazı hükümleri şöyledir:

"Galata zimmîlerinin ahidnamesidir. Ebu'l Feth Sultan Muhammed Han İstanbul'u feth eyledükde vermişdir. Rumca yazılub, üzerine tuğra çekilmiştir. Ahidnamenin'nin tarihi, Cemaziyelûlanın başı (6 Ekim 1453), Hicrî 857'dir.

"Ben Ulu Padişah ve ulu Şehinşah Sultan Muhammed Han bin Sultan Murad'ım. Yemin ederim ki yeri göğü yaradan Perverdigâr hakkı içün ve Hazreti Resulün –Aleyhi's-salatu ve's-Selam-pâk, münevver, mutahhar, ruhu içün ve yedi mushaf hakkiçün ve yüzyirmidörtbin peygamberler hakkiçün ve oğlanlarım başiçün, kılıç hakkı içün ve şimdiki halde Galata'nın halkı ve merdûm-zadeleri atebe-i ulyama (padişah katıma) dostluk içün Babalan Pravizin ve Markizoh Frenku ve tercümanları Nikaroz Baluğu ile Kalla-i mezkûrenin miftahın (anahtarını) gönderüb bana kul olmaya itaat ve inkıyad (boyun eğme), göstermişler. Ben dahi;

1. Kabul eyledim ki, kendülerin ayinleri ve erkânları (adetleri ve kuralları) ne vechile câri ola-gelirse, yine ol uslub üzre âdetlerin ve erkanların yerine getüreler. Ben dahi üzerlerine varub kal'aların yıkıb harab etmeyem.

...

5. Ve kiliseleri ellerinde ola, okuyalar ayinlerince. Amma çan ve nakus (kilise çanı) çalmayalar. Ve kiliselerin alub (el koyarak) mescid etmeyem. Bunlar dahi yeni kilise yapmayalar.

...

7. Ve buyurdum ki yeniçeriliğe oğlan almayam (devşirme ordu için acemi er) ve bir kafiri rızası olmadan müslüman etmeyeler ve kendüleri aralarında kimi

---

107 TURAN Osman, Türk-Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi, c. II, İstanbul 1969, s. 194.

108 ÖZDEMİR Hikmet, Azınlıklar İçin Bir Osmanlı-Türk Klasiği: 1453 İstanbul Sözleşmesi, Osmanlı, c. IV, Ankara 1999, s. 223-228.

ihtiyar ederlerse (seçerlerse) maslahatlariçün (işleri için) kethüda nasbedeler (temsilci tayin edeler).

...

Şöyle bileler, alâmet-i şerife itimad kılalar."

"Tahriren Fi Evahir-i Cemaziyelûlâ sene Seb'in ve Hamsin ve Semâne-Mi'ete"[109].

SONUÇ

Bu çalışmamızda İslam hukukunun temel kaynaklarına dayanarak İslam devleti üzerinde yaşamalarına izin verilen gayrimüslimler olan zimmîlerin, Osmanlı uygulamasından örneklerle, hukuki statülerini, haklarını ve yükümlülüklerini incelemeye çalıştık. Osmanlı uygulamasında inceleme sürecimiz, klasik dönem Osmanlı hukukunu ihtiva etmektedir. Tanzimat sonrası Osmanlı hukuku, çok geniş ve başlı başına bir inceleme konusu olacağından bu kısa çalışmamıza dahil etmeyi uygun bulmadık. Sadece Tanzimat ve Islahat fermanlarının getirmiş olduğu yenilikler bir yana, 1876 Kanun-ı Esasi'si özellikle gayrimüslim tebaaya tanınan haklar bakımından, Osmanlı tarihi boyunca, kabul edilebilecek en önemli belgelerdir.

İslam hukuku açısından zimmîlerin hukuki statüleri, İslam hukukunun kendine özgü özellikleri dışında, çeşitli dönemlerin şartları, ayrı din, inanç ve kültürlere sahip toplumların bir arada yaşamalarından doğan bir takım sonuçlarla, zaman zaman genişleme veya gerileme eğilimi göstermiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda klasik dönem boyunca, bir takım sınırlamalar söz konusu olsa da gayrimüslimlerin hukuki statülerinde ciddi bir gerilemenin olmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak İslam hukukunun, gayrimüslimler ile birlikte yaşama gerçeğine dayanan zimmet prensibi, İslam devletinin kendini koruma ve meşruluğunu kuvvetlendirme amacı ile açıklanabileceği gibi İslam dininin evrenselliği ile birlikte değerlendirilmelidir.

---

109 AKGÜNDÜZ Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri, 1. Kitap, s. 477'den naklen, ÖZDEMİR, s. 226-227.